INKLYUZIV TA'LIMGA MUHTOJ BOLALARNI UMUMIY TA'LIM JARAYONIGA INTEGRATSIYA QILISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SHART-SHAROITLARI

Ikromava Guldonaxon Abdusalimovna
Buxoro davlat pedagogika instituti
guldonarasulova@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada inklyuziv ta'limga ehtiyoji bo'lgan, ta'lim jarayonida tengdoshlariga nisbatan o'zlashtirishida qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb etishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida individual yondashuv, pedagogik qo'llab-quvvatlash, bolaning individual ta'limiy ehtiyojlarini hisobga olish hamda o'qituvchi va ota-onalar hamkorligining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, rivojlanishida o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qulay va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishning pedagogik shart-sharoitlari ko'rib chiqiladi. Maqolada inklyuziv ta'lim jarayonini samarali tashkil etish orqali bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy moslashuvi va ta'limiy faolligini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.*

Kalit so'zlar: autizm, inklyuziv ta'lim, integratsiya, maxsus pedagogika, *umum ta'lim maktabi, individual ta'lim, pedagogik shart-sharoit, maxsus pedagogika, ijtimoiy moslashuv, kommunikativ kompetensiya, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash.*

Annotation. *This article analyzes the pedagogical foundations of integrating children who need inclusive education and experience difficulties in academic achievement compared with their peers into the general education process, as well as the potential of using modern pedagogical technologies. The importance of an individual approach, pedagogical support, consideration of children's individual educational needs, and cooperation between teachers and parents is highlighted. The article also examines the pedagogical conditions for creating a comfortable and supportive educational environment for children with specific developmental and educational needs. Particular attention is paid to the use of interactive methods, digital educational tools, multimedia technologies, and individualized learning technologies to improve the effectiveness of inclusive*

education. The article also addresses expanding children's educational opportunities, supporting their social adaptation, and developing their educational activity through the effective organization of inclusive education.

Keywords: *autism, inclusive education, integration, special pedagogy, general education school, individualized education, pedagogical conditions, social adaptation, communicative competence, psychological and pedagogical support.*

Аннотация. *В данной статье анализируются педагогические основы интеграции в общий образовательный процесс детей, нуждающихся в инклюзивном образовании и испытывающих трудности в усвоении учебного материала по сравнению со своими сверстниками, а также возможности использования современных педагогических технологий. Раскрывается значение индивидуального подхода, педагогической поддержки, учета индивидуальных образовательных потребностей детей, а также сотрудничества учителей и родителей. Рассматриваются педагогические условия создания комфортной и поддерживающей образовательной среды для детей, имеющих особые образовательные потребностей ребенка, а также сотрудничества между учителями и родителями. Кроме того, рассматриваются педагогические условия создания комфортной и поддерживающей образовательной среды для детей, имеющих особые образовательные потребности и особенности развития. Особое внимание уделяется использованию интерактивных методов, цифровых образовательных средств, мультимедийных технологий и технологий индивидуализированного обучения для повышения эффективности инклюзивного образования. Также рассматриваются вопросы расширения образовательных возможностей детей, поддержки их социальной адаптации и развития учебной активности посредством эффективной организации инклюзивного образования.*

Ключевые слова: *аутизм, инклюзивное образование, интеграция, специальная педагогика, общеобразовательная школа, индивидуализированное обучение, педагогические условия, социальная адаптация, коммуникативная компетентность, психолого-педагогическая поддержка.*

Kirish.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir bolaning individual imkoniyatlari, qobiliyatlari va ta'limiy ehtiyojlarini hisobga olgan

holda sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini ta’minlashdan iborat. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ta’lim jarayonidan hech bir bolani chetda qoldirmaslik, ularning jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash muhim tamoyil sifatida qaralmoqda. Xususan, 2022–2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha Milliy dasturda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning xalq ta’limi tizimiga integratsiyasini kuchaytirish va inklyuziv ta’lim jarayonlarini jadallashtirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bundan ham qiziqrog‘i, 2026-yil 3-avgustdagi Prezident taqdimotida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ta’lim va ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab olish masalasi yana ko‘tarilgan. Unda bolaning ehtiyojlarini erta va kompleks baholash, unga mos ta’lim muhiti va zarur xizmatlarni belgilash taklif qilingan. 2026/2027-o‘quv yilidan maxsus maktablarda ta’limni bolaning ehtiyojlari, funksional imkoniyatlari va o‘zlashtirish darajasidan kelib chiqib individual rejalar asosida tashkil etish belgilangan. Ayniqsa autizm spektori buzilishiga ega bolalarni ta’lim jarayoniga jalb etish, ularning ijtimoiy moslashuvi va ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyotining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shunday bolalar qatoriga autizm spektri buzilishiga ega, psixik rivojlanishida kechikish kuzatiladigan (ZPR), nutqiy rivojlanishida buzilishlari mavjud bo‘lgan (ZRR), shuningdek, motor alaliya kabi rivojlanish xususiyatlariga ega bolalarni kiritish mumkin. Mazkur bolalarning rivojlanish xususiyatlari bir-biridan farq qilsa-da, ularni ta’lim jarayonida qo‘llab-quvvatlashda individual yondashuv, pedagogik yordam, qulay ta’lim muhiti va mutaxassislar hamkorligi kabi umumiy pedagogik tamoyillar muhim ahamiyatga ega. Autizm spektri buzilishiga ega bolalarda muloqot qilish, ijtimoiy munosabatlarga kirishish, atrof-muhitdagi o’zgarishlarga moslashish hamda o’quv faoliyatini tashkil etishda o’ziga xos xususiyatlar kuzatilishi mumkin. Bunday xususiyatlar bolaning ta’lim olish imkoniyatlarini cheklamasligi, aksincha, tegishli pedagogik sharoitlar orqali uning imkoniyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Shu sababli bunday bolalarni talim jarayoniga jalb etishda an’anaviy pedagogik yondashuvlar bilan bir qatorda individual yondashuv va maxsus pedagogik qo’llab quvvatlash choralaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlanishida o‘ziga xos ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim muhitiga jalb etishda faqatgina bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishning o‘zi yetarli emas. Bunda ta’lim muassasasining pedagogik imkoniyatlari, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, sinfdagi psixologik muhit, ota-onalar bilan hamkorlik, zarur

hollarda psixolog, logoped, defektolog va boshqa mutaxassislarning ishtiroki ham muhim omillar hisoblanadi. Demak, mazkur jarayon kompleks pedagogik yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. Ta’lim jarayonida autism spektri buzilishiga ega bollar uchun qulay psixologik- pedagogik muhit yaratish, o’quv topshiriqlarini bolaning individual imkoniyatlariga moslashtirish,o’qituvchi va ota-onalar hamkorligini yo’lga qo’yish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday bolalarning mavjud imkoniyatlarini aniqlash ularni rivojlantirishga yo’naltirilgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish muhimdir. Ta’lim jarayonini individuallashtirish ham ushbu masalaning muhim jihatlaridan biridir. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishi, muloqot imkoniyati va o‘quv faoliyatiga munosabati turlicha bo‘lishi mumkin. Shu bois barcha bolalarga bir xil pedagogik talab va metodlarni qo‘llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. Individual ta’lim strategiyalaridan foydalanish esa bolaning mavjud imkoniyatlarini aniqlash va ularni bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Mazkur masala pedagogika nazariyasi nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyatga ega. Chunki rivojlanishida o‘ziga xos ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ta’limga jalb etish jarayonida insonparvarlik, teng imkoniyat, individual yondashuv, hamkorlik va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim kabi pedagogik tamoyillar namoyon bo‘ladi**.** Ushbu tamoyillarni amaliyotga samarali tatbiq etish esa ta’lim jarayonining mazmuni, shakllari, metodlari va pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirishni talab qiladi. UNESCOning inklyuziv ta’limga oid materiallarida ham ta’lim tizimi faqat bolani mavjud sinfga joylashtirish bilan cheklanmasligi, balki ta’lim muhitining o‘zi turli ehtiyojlarga moslashtirilishi zarurligi ta’kidlanadi.

Shu nuqtai nazardan, autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolani umum ta’lim maktabiga qabul qilishning o‘zi integratsiya jarayoni yakunlanganini anglatmaydi. Haqiqiy integratsiya bolaning dars jarayonida ishtirok etishi, tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishi, o‘quv materialini o‘z imkoniyatlari darajasida o‘zlashtirishi va maktab jamoasining to‘laqonli a’zosiga aylanishini ta’minlashni nazarda tutadi. Masalaning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta’lim jarayoni barcha bolalar uchun teng ta’lim olish imkoniyatlarini yaratishni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, rivojlanishida o‘ziga xos ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim muhitiga jalb etishning pedagogik shart-sharoitlarini ilmiy jihatdan o‘rganish pedagogika nazariyasi va amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolaning maqsadi autizm spektri buzilishiga ega bolalarni umumiy ta’lim jarayoniga jalb etishning pedagogik asoslarini tahlil qilish hamda samarali ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiluvchi asosiy

pedagogik shart-sharoitlarni aniqlashdan iborat. Tadqiqotning asosiy vazifalari sifatida autizm spektri buzilishiga ega bolalarning ta’lim jarayonidagi o‘ziga xos ehtiyojlarini o‘rganish, mazkur bolalarni ta’limga jalb etishning pedagogik-nazariy asoslarini tahlil qilish, individual yondashuv va pedagogik qo‘llab-quvvatlashning ahamiyatini aniqlash, o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligining pedagogik imkoniyatlarini yoritish hamda ta’lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqish belgilandi.

Asossiy qism. AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK MOHIYATI

Autizm spektri buzilishi — rivojlanishning neyro-rivojlanish xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, uning namoyon bo‘lish darajasi va shakli har bir bolada turlicha bo‘lishi mumkin. Pedagogik nuqtai nazardan autizm spektri buzilishini faqat tibbiy tashxis sifatida ko‘rish yetarli emas. Ta’lim jarayonida bolaning:

• muloqot qilish imkoniyati;
• nutqining rivojlanish darajasi;
• topshiriqni tushunishi;
• diqqatni jamlash xususiyati;
• sensor ta’sirlarga munosabati;
• ijtimoiy vaziyatlarni tushunishi;
• o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalari;
• akademik qobiliyatlari;
• xulq-atvor xususiyatlari;
• mustaqil ishlash darajasi kabi jihatlar hisobga olinishi kerak.

Juda ko’p ma’lumotlariga ko‘ra, autizmga ega shaxslarning ehtiyojlari va qobiliyatlari juda keng diapazonda bo‘ladi. Shu sababli ta’limiy qo‘llab-quvvatlash ham individual va rivojlanish jarayoniga mos bo‘lishi kerak.

INTEGRATSIYA VA INKLYUZIYA TUSHUNCHALARINING O‘ZARO MUNOSABATI

Mavzuni ilmiy jihatdan yozishda **“integratsiya”** va **“inklyuziya”** tushunchalarini farqlash muhim. **Integratsiya** — alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolaning umumiy ta’lim muhitiga qo‘shilishini anglatadi. **Inklyuziya** esa bundan kengroq tushuncha bo‘lib, ta’lim tizimi va muhitining o‘zi turli ehtiyojga ega bo‘lgan barcha o‘quvchilar uchun moslashtirilishini nazarda tutadi. Masalan, autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolani oddiy sinfga joylashtirish integratsiyaning tashkiliy boshlanishi bo‘lishi mumkin. Lekin agar o‘qituvchi uning ehtiyojlarini hisobga olmasa, dars metodikasini moslashtirmasa, sinfda kommunikativ va

sensor sharoit yaratmasa, bunday jarayonni to‘laqonli inklyuziv ta’lim deb bo‘lmaydi. UNESCO inklyuziv ta’limni ta’lim tizimidagi mavjud to‘siqlarni aniqlash va barcha o‘quvchilarning ta’lim olish hamda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish bilan bog‘laydi.

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI BO‘LGAN BOLALARNI UMUMTA’LIM JARAYONIGA INTEGRATSIYA QILISHNING ASOSIY PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI**.**

1.Individual yondashuvni ta’minlash

Eng muhim shartlardan biri — har bir bolaning individual imkoniyatlari va ta’lim ehtiyojlarini aniqlashdir.

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan ikki bolaning tashxisi bir xil bo‘lsa ham, ularning:

• bilim darajasi;
• nutqi;
• xotirasi;
• diqqat darajasi;
• ijtimoiy ko‘nikmalari;
• sensor ehtiyojlari;
• mustaqilligi bir-biridan keskin farq qilishi mumkin.

Shuning uchun o‘qituvchi “autizmli bola qanday bo‘ladi?” degan umumiy stereotip asosida emas, “ushbu bolaning ta’lim olish uchun qanday sharoitga ehtiyoji bor?” degan pedagogik savol asosida ish olib borishi lozim.

2. Individual ta’lim rejasini ishlab chiqish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan o‘quvchi uchun individual ta’lim maqsadlarini belgilash integratsiyaning muhim shartidir. Individual reja quyidagilarni qamrab olishi mumkin:

Yo‘nalish	Maqsad
Akademik	O‘quv dasturidagi asosiy bilimlarni egallash
Kommunikativ	Muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish
Ijtimoiy	Tengdoshlari bilan muloqot o‘rnatish
Xulq-atvor	O‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakillantirish
Mustaqillik	Kundalik topshiriqlarni mustaqil bajarish
Sensor	Sensor yuklamalirini boshqarish
Emotsional	Hissiy holatni ifodalash va boshqarish

UNESCOning autizmga mos maktablar bo‘yicha tavsiyalarida ham individual o‘quv rejalarini bolaning ehtiyojlariga moslashtirish hamda o‘rganilgan ko‘nikmalarni turli vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini yaratish muhimligi ko‘rsatiladi.

3. O‘qituvchining maxsus pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan o‘quvchi bilan ishlaydigan umumta’lim o‘qituvchisidan faqat fan bilimlari emas, balki maxsus pedagogik bilimlar ham talab etiladi.

O‘qituvchi:

- autizmning pedagogik xususiyatlarini;
- kommunikatsiya usullarini;
- vizual qo‘llab-quvvatlashdan foydalanishni;
- xulq-atvorni pedagogik boshqarishni;
- individual topshiriqlarni tuzishni;
- differensial yondashuvni;
- sensor ehtiyojlarni hisobga olishni;
- ota-onalar bilan hamkorlik qilishni bilishi zarur.
- NESCO ham inklyuziv ta’limni amalga oshirish uchun o‘qituvchilarning bilim, ko‘nikma va munosabatlarini rivojlantirish zarurligini alohida ta’kidlaydi.

4. Maktabda maxsus pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolani faqat bitta o‘qituvchining imkoniyatlariga tayanib qo‘llab-quvvatlash qiyin. Shuning uchun imkoniyatdan kelib chiqib:

o‘qituvchi + psixolog + maxsus pedagog/logoped + ota-ona + maktab ma’muriyati hamkorligi yo‘lga qo‘yilishi kerak.

UNESCO materiallarida ham maktablarda autizm bo‘yicha mas’ul yoki tajribali pedagogni belgilash, boshqa o‘qituvchilarga maslahat beruvchi resurs shaxs sifatida foydalanish va mutaxassislar bilan hamkorlik qilish tavsiya etiladi.

5. Sinf muhitini moslashtirish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan ayrim bolalar yorug‘lik, shovqin, ko‘p odamlar, keskin tovushlar yoki boshqa sensor ta’sirlarga yuqori sezuvchanlik bilan munosabat bildirishi mumkin.

Shuning uchun sinf:

- tartibli;
- tushunarli;

- ortiqcha
- shovqinsiz;
- vizual jihatdan haddan tashqari yuklanmagan;
- dars jarayoni oldindan tushunarli bo‘lishi maqsadga muvofiq. Masalan, darsning:

1. Salomlashish → 2. O‘tgan mavzuni takrorlash → 3. Yangi mavzu → 4. Mustaqil topshiriq → 5. Yakun

ko‘rinishida oldindan ko‘rsatilishi bola uchun vaziyatni tushunarli qiladi.

6. Vizual pedagogik vositalardan foydalanish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan ayrim o‘quvchilar uchun vizual ma’lumot og‘zaki tushuntirishga qaraganda tushunarliroq bo‘lishi mumkin.

Shuning uchun:

- rasmlar;
- sxemalar;
- jadvallar;
- belgilar;
- ketma-ketlik kartochkalari;
- vizual jadval;
- rangli belgilar;
- piktogrammalar

kabi vositalardan foydalanish mumkin. Masalan, “Daftaringizni oling” degan topshiriq bilan birga daftar rasmi ko‘rsatilishi topshiriqni tushunishni yengillashtirishi mumkin.

8. Kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarni umumta’lim jarayoniga integratsiya qilishda faqat akademik bilimlar emas, kommunikativ kompetensiya ham muhim. O‘quvchiga:

- salomlashish;
- yordam so‘rash;
- savol berish;
- javob berish;
- navbat kutish;
- o‘z ehtiyojini bildirish;
- tengdoshiga murojaat qilish;
- o‘qituvchi bilan muloqot qilish

kabi ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich o‘rgatish mumkin. Bu ko‘nikmalarni real maktab vaziyatlarida mashq qilish integratsiyaning ijtimoiy tomonini kuchaytiradi.

9. Tengdoshlar bilan ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish

Integratsiyaning asosiy maqsadlaridan biri bolaning faqat sinfda jismonan mavjud bo‘lishi emas, balki sinf hayotida ijtimoiy ishtirok etishidir.

Buning uchun:

- juftlikda ishlash;
- kichik guruhlarda ishlash;
- umumiy o‘yinlar;
- birgalikdagi ijodiy topshiriqlar;
- sport mashg‘ulotlari;
- sinfdan tashqari tadbirlar

kabi faoliyatlardan foydalanish mumkin. Bu jarayonda sinfdoshlarga ham autizm haqida sodda, hurmatga asoslangan tushunchalar berilishi muhim. Chunki integratsiya faqat bolaning moslashishi emas, balki maktab jamoasining xilma-xillikni qabul qilishi bilan ham bog‘liq.

10. Ota-ona bilan hamkorlik

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolaning ta’limida ota-onalar muhim hamkor hisoblanadi. Ota-ona bilan:

- bolaning kuchli tomonlari;
- qiziqishlari;
- kundalik odatlari;
- kommunikatsiya usuli;
- qiyinchiliklari;
- uyda qo‘llanadigan pedagogik usullar;
- bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlar

haqida muntazam fikr almashish mumkin.

UNESCO ham autizm bo‘lgan bolalar uchun xizmatlar va qo‘llab-quvvatlashni tashkil etishda oila, ta’lim va boshqa sohalar o‘rtasidagi hamkorlik muhimligini qayd etadi.

11. Baholash tizimini moslashtirish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan o‘quvchining bilimini baholashda faqat umumiy sinf mezonlariga tayanish ayrim hollarda uning real rivojlanish natijasini ko‘rsatmasligi mumkin. Shuning uchun baholashda:

- individual rivojlanish dinamikasi;
- topshiriqni mustaqil bajarishi;

- bilimni amaliyotda qo‘llashi;
- kommunikativ rivojlanishi;
- ijtimoiy ko‘nikmalari;
- o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish darajasi

ham hisobga olinishi mumkin.

Bu yerda asosiy tamoyil — bolani boshqa o‘quvchi bilan emas, uning oldingi rivojlanish darajasi bilan taqqoslash.

12. O‘quv dasturini moslashtirish

Integratsiya jarayonida barcha o‘quvchilar uchun bir xil natijani talab qilish har doim ham pedagogik jihatdan samarali bo‘lmasligi mumkin.

Masalan, biologiya fanida:

Umumiy topshiriq:

“Fotosintez jarayonini tushuntiring.”

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan ayrim o‘quvchilar uchun topshiriq quyidagicha moslashtirilishi mumkin:

“Fotosintezda ishtirok etadigan 3 ta asosiy omilni rasmdan toping.”

Keyingi bosqichda:

“Quyosh nuri → barg → kislorod”

kabi vizual ketma-ketlik orqali jarayon tushuntiriladi. Bu usul bolaning mavzuni o‘zlashtirish imkoniyatini kengaytiradi.

13. Qiziqishlardan pedagogik vosita sifatida foydalanish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan ayrim bolalarda ma’lum mavzu yoki faoliyatga kuchli qiziqish kuzatilishi mumkin. Pedagog bu qiziqishlardan ta’lim vositasi sifatida foydalanishi mumkin. Masalan, bola:

- hayvonlarga;
- avtomobillarga;
- xaritalarga;
- raqamlarga;
- kosmosga;
- o‘simliklarga

qiziqsa, shu qiziqish asosida o‘quv topshiriqlarini tuzish mumkin.

Bu o‘quv motivatsiyasini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

14. Xulq-atvorni jazolash emas, pedagogik tushunish

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolaning ayrim xatti-harakatlarini oddiy “intizomsizlik” sifatida baholash pedagogik jihatdan to‘g‘ri bo‘lmasligi mumkin.

Masalan, bola:

- quloqlarini berkitishi;
- sinfdan chiqib ketishga urinishi;
- topshiriqni bajarmasligi;
- yig‘lashi;
- o‘ziga xos harakatlarni takrorlashi

mumkin. Bunday vaziyatda pedagog bolaning xatti-harakatidan oldingi vaziyatni ham tahlil qilishi kerak:

Nima bo‘ldi? → Bola qanday javob berdi? → Qanday yordam berildi? → Natija qanday bo‘ldi?

Bu pedagogga bolaning ehtiyojini tushunishga yordam beradi.

15. Maktab va mutaxassislar hamkorligi

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolani ta’limga integratsiya qilish faqat pedagogik jarayon emas, balki ko‘p tarmoqli hamkorlikni talab qiladigan jarayondir.

Quyidagi modeldan foydalanish mumkin:

Ota-ona
↓
Umumta’lim o‘qituvchisi
↓
Psixolog
↓
Maxsus pedagog / logoped
↓
Maktab ma’muriyati
↓
Zaruratga ko‘ra tibbiy va ijtimoiy xizmatlar.

Prezidentimiz ham autizm bo‘lgan shaxslar uchun sog‘liqni saqlash, ta’lim va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlik muhimligini ta’kidlaydi.

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMI UCHUN MASALANING DOLZARBLIGI

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalasi ta’lim siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib kelmoqda. UNESCOning O‘zbekiston bo‘yicha ta’lim profilida inklyuziv ta’limni rivojlantirish doirasida pedagoglarni tayyorlash, maktab infratuzilmasini moslashtirish, o‘quv vositalarini takomillashtirish va ko‘p tarmoqli qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zarurligi qayd etilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim bo‘yicha pedagoglar malakasini oshirishga qaratilgan dasturlar mavjudligi va o‘qituvchilarning turli ta’lim ehtiyojlariga javob bera olish kompetensiyasini kuchaytirish zarurligi ko‘rsatilgan. Shundan kelib chiqib, autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarni umumta’lim maktablariga integratsiya qilish masalasida quyidagi muammolarni ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb hisoblanadi:

1. O‘qituvchilarning autizm haqidagi pedagogik bilimlari.
2. Individual ta’lim rejalaridan foydalanish.
3. Sinf muhitini moslashtirish.
4. Ota-ona va maktab hamkorligi.
5. Psixologik-pedagogik yordam.
6. Maxsus pedagoglar bilan hamkorlik.

7. O‘quv dasturini moslashtirish.
8. Baholash mezonlarini individuallashtirish.
9. Tengdoshlar bilan ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish.
10. Maktabning inklyuziv madaniyatini shakllantirish.

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI BO‘LGAN BOLALARNI INTEGRATSIYA QILISHNING PEDAGOGIK MODELI

Maqolangizda o‘zingizning **pedagogik modelingizni** taklif qilsangiz, ilmiy ish ancha kuchli ko‘rinadi.

1-bosqich — Diagnostik-tahliliy bosqich. Bolaning:

ta’lim ehtiyojlari;
kommunikativ imkoniyatlari;
akademik bilimlari;
ijtimoiy ko‘nikmalari;
xulq-atvor xususiyatlari
o‘rganiladi.

2-bosqich — Rejalashtirish

Individual ta’lim maqsadlari belgilanadi.

3-bosqich — Moslashtirish

Sinf muhiti, o‘quv materiallari va topshiriqlar bolaning ehtiyojlariga moslashtiriladi.

4-bosqich — Pedagogik integratsiya

Bola umumiy dars, guruhli ish, juftlikdagi faoliyat va sinfdan tashqari tadbirlarga jalb qilinadi.

5-bosqich — Ijtimoiy integratsiya

Tengdoshlar bilan muloqot, hamkorlik va ijtimoiy faoliyat rivojlantiriladi.

6-bosqich — Monitoring

Bolaning:

akademik + kommunikativ + ijtimoiy + mustaqillik

ko‘rsatkichlari muntazam kuzatib boriladi.

7-bosqich — Natijani tahlil qilish

Individual rivojlanish dinamikasi aniqlanib, keyingi ta’lim maqsadlari belgilanadi.

MUAMMOLAR

Maqolada integratsiyaga to‘sqinlik qiluvchi omillarni ham ko‘rsatish kerak.

Tashkiliy muammolar:

- sinflarning haddan tashqari gavjumligi;
- maxsus pedagoglarning yetishmasligi;
- individual yondashuv uchun vaqtning cheklanganligi;
- moslashtirilgan materiallarning yetarli emasligi.

Pedagogik muammolar:

- o‘qituvchilarning autizm haqidagi bilimlari yetarli emasligi;
- individual ta’lim rejasini tuzish tajribasining kamligi;
- differensial ta’lim metodlaridan foydalanishdagi qiyinchiliklar.

Ijtimoiy muammolar:

- tengdoshlarning autizm haqidagi bilimlari yetarli emasligi;
- stereotiplar;
- ijtimoiy ajratish;
- ota-onalar va maktab o‘rtasidagi hamkorlikning yetarli emasligi.

Psixologik muammolar:

- bolaning yangi muhitga moslashishidagi qiyinchilik;
- shovqin va boshqa sensor ta’sirlar;
- muloqotdagi qiyinchiliklar;
- o‘zgarishlarni qabul qilishdagi qiyinchilik

XULOSA

Autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarni umumta’lim jarayoniga integratsiya qilish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun bolaning faqat diagnostik holatini hisobga olishning o‘zi yetarli emas. Uning individual ta’lim

ehtiyojlari, qobiliyatlari, kommunikativ imkoniyatlari, ijtimoiy ko‘nikmalari va rivojlanish dinamikasi asosida pedagogik yondashuvni tashkil etish zarur. Integratsiyaning samaradorligi, avvalo, individual ta’lim yondashuvi, o‘qituvchining maxsus pedagogik kompetensiyasi, moslashtirilgan ta’lim muhiti, vizual va differensial metodlardan foydalanish, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik hamda tengdoshlar o‘rtasida ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantirish kabi omillarga bog‘liq. Shuningdek, autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolani umumta’lim maktabiga jalb qilishning o‘zi integratsiyaning yakuniy natijasi emas. Haqiqiy pedagogik integratsiya o‘quvchining dars jarayonida faol ishtirok etishi, o‘quv materialini o‘z imkoniyatlariga muvofiq o‘zlashtirishi, tengdoshlari bilan muloqot qilishi, maktab jamoasida o‘zini xavfsiz va qabul qilingan deb his qilishi hamda bosqichma-bosqich mustaqil ta’lim faoliyatiga ega bo‘lishini nazarda tutadi. Shu sababli umumta’lim maktablarida autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan **kompleks pedagogik modelni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish** ta’lim sifatini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. 2022–2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha Milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida. Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ta’lim olishi va jamiyatga integratsiyasini ta’minlashga oid ma’ruza va nutqlar. — Toshkent.
3. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son, 23.09.2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar. — Toshkent.
5. World Health Organization (WHO). Autism. — Geneva: WHO, 2025. Autizmning rivojlanish xususiyatlari, qo‘llab-quvvatlash va inklyuzivlik masalalari yoritilgan.
6. World Health Organization. Autism Spectrum Disorders. — Geneva: WHO.
UNESCO. Inclusion in Education. — Paris: UNESCO. Inklyuziv ta’limda

ta’lim olishga to‘sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash va bartaraf etish masalalari yoritilgan.

7. UNESCO. Inclusive Teaching: Preparing All Teachers to Teach All Students. — Paris: UNESCO, 2022. O‘qituvchilarning barcha o‘quvchilar bilan ishlashga tayyorligi inklyuziv ta’limning muhim sharti sifatida ko‘rsatiladi.

8. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. — Geneva: UNESCO International Conference on Education. Inklyuziv ta’lim maktab va ta’lim muhitini barcha bolalarning ehtiyojlariga moslashtirish jarayoni sifatida yoritilgan.

9. UNESCO. Inclusion and Education: All Means All. Global Education Monitoring Report 2020. — Paris: UNESCO, 2020.

10. UNESCO-IBE. Reaching Out to All Learners: A Resource Pack for Supporting Inclusion and Equity in Education. — Geneva: UNESCO International Bureau of Education, 2023.

11. UNESCO. The Right to Quality Education for Learners with Disabilities: What Makes a Learning Environment Inclusive? — Paris: UNESCO, 2021.

World Health Organization. Caregiver Skills Training for Families of Children with Developmental Delays or Disabilities. — Geneva: WHO, 2022.

12. UNESCO. Disability-Inclusive Education: A Call to Action. — Paris: UNESCO, 2023.

13. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Article 24: Education. — United Nations, 2006. Inklyuziv ta’lim huquqining xalqaro huquqiy asoslaridan biri.